

2. *Леви-Брюль Л.* Сверхестественное в первобытном мышлении / Л. Леви-Брюль. – М.: Педагогика-пресс, 1994. – 608с.
3. *Леви-Стросс К.* Первобытное мышление / К. Леви-Стросс ; Пер., вступ. ст. и прим. А.Б. Островского. – М.: Республика, 1994. – 384с.
4. *Леви-Стросс К.* Неприрученная мысль / К. Леви-Стросс ; Пер., вступ. ст. и прим. А.Б. Островского. – М.: Академический Проект, 2008. – 520 с.
5. *Мосс М.* Социальные функции священного / М. Мосс ; пер. с фр. – СПб.: Евразия, 2000. – 448с.
6. *Потебня А.А.* Символ и миф в народной культуре / А. А. Потебня ; Сост., подг. текстов, ст. и коммент. А.Л. Топоркова. – М.: Правда, 1989. – 622с.
7. *Потебня А.А.* Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – М.: Искусство, 1976. – 613с
8. *Спиркин А.* Происхождение сознания / А. Спиркин. – М.: Гос. изд-во полит. литер., 1960. – 472с.
9. *Тайлор Э.Б.* Первобытная культура / Э. Б. Тайлор, Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1989. – 573с.
10. *Юнг К. Г.* Душа и миф: шесть архетипов / К. Г. Юнг; Пер. с англ. А.А. Юдина. – М. – К.: ЗАО «Совершенство» - «Port-Royal», 1997. – 384с.
11. *Юнг К.* Об архетипах коллективного бессознательного / К. Г. Юнг ; пер. А. А. Рудкевич. – М.: Директ-Медиа, 2007 – 77с.

A n n o t a t i o n

Sokolova N.V. Mechanisms of action of primitive perception of the world. The article is devoted to researching of features of primitive thinking and primitive consciousness, as anthropological, historical, sociocultural phenomenon.

Key words: *affinity, complicity, association, classification, pragmatism, ritual.*

Павлишин Л.

Центр гуманітарної освіти НАН України

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО

ПРО РОЛЬ НЕСВІДОМОГО У ФОРМУВАННІ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ

У статті зосереджено увагу на позиції В. Винниченка щодо значення психоаналізу у формуванні духовного світу людини та досягненні нею внутрішньої гармонії.

Ключові слова: *несвідоме, психоаналіз, інстинкт, свідомість, самоаналіз, дисгармонія, психологічний стан.*

Твори В. Винниченка є свого роду психоаналітичною ареною, на якій постає широка палітра психічних станів людини. Винниченко, зображаючи своїх героїв у складних, суперечливих ситуаціях, намагався зануритися у глибини людської психіки, визначити роль інстинктів та несвідомого у поведінці людини. Винниченко цікавився психоаналітичним вченням, оскільки, очевидно, дійшов висновку, що неможливо досягнути душевної гармонії, щастя не займаючись вивченням самого себе, самоаналізом. На думку українського мислителя, психоаналіз допомагає зрозуміти власну сутність, стати самим собою. Винниченкові «вищі люди» є носіями нереалізованих бажань. Вони позбуваються своєї впевненості, бажання влади тоді, коли

стають «чесними з собою». Вони відчувають внутрішню надломленість. Винниченко зазначав, що рушійною силою людини є її бажання, а тому у кого сильні, чітко окреслені бажання, той має сильну волю. Він схилився до думки, що інтуїція, інстинкти є проявом підсвідомості. За Винниченком, несвідоме – це те, що здатне сприяти внутрішній гармонії людини, воно керує її життям. Він намагався донести людям свою точку зору щодо того, що необхідно перебувати у якомога найбільшому погодженні як всередині себе, так і в природі.

Джерельною базою дослідження є праці І. Свенціцького, М. Сріблянського, П. Христюка, Л. Левчук, М. Поповича, Г. Сиваченко, Г. Костюка, В. Хархун, Л. Дем'янівської, М. Жулинського. Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей ставлення Винниченка до несвідомого та його значення у житті особистості.

На сторінках Винниченкових творів відображені всі перипетії початку ХХ ст. Селянські бунти, соціальні контрасти, метаморфози індивідуальної та суспільної психології стали предметом особливої уваги мислителя. Прикладами соціально-психологічних творів є «Суд», «Салдатики», «Голод», «Темна сила», «Контрасти» та ін. Для Винниченкових творів характерні динамізм, бурхливий вир подій, несподіванок, таємниць. У центрі уваги автора постають трагічні герої, життя яких часто закінчується фатально. Вони зазнають жорстокої розправи над собою, ризикують життям, рятуючи інших, до останнього подиху прагнуть покращити долю своїх співвітчизників. Його герої – бунтарі, що хоробро діють і несуть відповідальність за свої вчинки, зазнають кардинальних психологічних метаморфозів. Невід'ємним атрибутом творів Винниченка є екстремальні ситуації, в яких опиняються відчайдушні герої.

Мислителя цікавили ті психологічні процеси, що відбуваються не лише в індивідуальній, а й у суспільній свідомості. Так, у новелах «Талісман», «Салдатики», «Студент» Винниченко зосередив увагу як на психології маси, так і на психології одиначної особи, лідера. В першу чергу автора цікавила парадоксальна поведінка людини в ситуації небезпеки, ризику, а також взаємини лідера та народних мас. У масі втрачаються індивідуальні особливості людини, вона нівелює, нічим не виділяється, починає жити «як усі». Маса не має сили волі, легко піддається впливу, імпульсивна, у ній домінує ірраціональне, несвідоме. Коли у новелі «Студент» відбувалися події, пов'язані з пожежею у селі, то у всьому звинуватили студентів. Селяни негативно ставилися до них, оскільки вважали, що вони спричиняють підпали, провокують владу, викликаючи її немилість. Винниченко майстерно зобразив, як швидко змінюється поведінка селян: коли вони, дізнавшись, що чужинець, їхній захисник, виявився студентом, агресивно почали з ним поводитися, погрожували йому. Поведінка селян змінилася тоді, коли студент, доведений до самогубства, застрелився, щоб довести свою непричетність до підпалів.

У новелі В. Винниченка «Салдатики» відтворено процес формування ватажка в ситуації підвищеної тривоги, невідомості. Так, наприклад, герой твору Явтух у відповідальний момент свого життя став лідером, а потім загинув від рук солдатів. З тих пір, коли майже коло кожної хати з'явилися прокламації, народ почав мобілізуватися, став більш-менш організованим, а тому йому необхідний був лідер. У критичних ситуаціях повести за собою інших зможе людина, яка не втрачає самовладання, знає як діяти. Саме таким претендентом на цю роль, на думку автора новели, міг стати Явтух.

Читаючи твір, перед нами він постає людиною зі спокійним голосом, впевненим поглядом, він вірить у правоту своїх вчинків та позитивно діє на інших.

Коли Явтух прочитав прокламацію, то замислюється над її змістом, він глибше починає розуміти ситуацію, що склалася. Винниченко, зображаючи цього героя, хотів наголосити на тому, що лідером може стати той, хто має переконання, є дієвим, прагне змін. Своїми закликами відібрати у панів те, на що заслуговують прості люди, Явтух намагається вплинути на свідомість селян. Вони надзвичайно схвально слухають свого ватажка, оскільки він говорить їм те, про що вони в глибині душі виношували тривалий час. Найбільше психологічне напруження спостерігається під час зустрічі двох лідерів – Явтуха і офіцера, який може у будь-який момент віддати наказ стріляти в селян. Постала серйозна проблема: чи будуть відкривати вогонь солдати, чи прислухаються вони до слів Явтуха, що не можна кривдити своїх братів та батьків. Солдати відступають перед його промовою, нехтують наказом їхнього командира-офіцера, оскільки дослухалися до слів Явтуха, що стріляти в невинних – це гріх. Моральна перевага селянського лідера в правдивості його намірів, в тому, що він щиро проїнявся ідеєю творення добра, бажанням допомогти своїм співвітчизникам. Постать Явтуха захоплює ще й тим, що він, взявши на плечі тягар відповідальності за долю селян, несе його аж до смерті.

У Винниченка значне місце посідає внутрішнє мовлення персонажів. Як тонкий психолог і майстерний митець слова Винниченко вводив у свої твори «внутрішнього оповідача» [1, с. 247]. Варто вказати на той факт, що Винниченкові оповідачі – це зазвичай різні іпостасі однієї й тієї ж особи, яка є близькою автору як біографічно, так і психологічно. До таких творів можна віднести «Зіна», «Момент», «Купля», «Боротьба», «Чудний епізод» та ін. Проте у таких, наприклад, як «Дрібниця», «Таємність» «внутрішній оповідач» – це головна постать твору, він не є простим свідком подій, який лише переповідає побачене. Винниченко особливу увагу зосереджує на психологічних процесах такого оповідача.

У романах В. Винниченка переважають герої, психічна активність яких тісно пов'язана із самоаналізом, осмисленням власних цілей, цінностей життєвих принципів. Так, наприклад, герой твору «По-свій» Вадим Стельмащенко, який докладав усіх зусиль, щоб позбутися теплих почуттів до своїх близьких, після повернення із заслання при зустрічі з друзями, старими батьками під тиском власних емоцій розридався. Винниченко колоритно зображає «надзвичайно блискучі» очі Вадима, в яких «була не то насмішка, не то напруженість». Його очі все помічали, але нічого не бачили, вони свідчили про наполегливу внутрішню роботу. Сусідська дівчина Тепа, зустрівшись з Вадимом, помітила наскільки відрізнявся його погляд від колишнього. Колись його очі були очима по-справжньому живої людини, а тепер вони були холодні, з неприємним блиском. Вадимова настанова бути байдужим до близьких поступається місцем справжнім людським почуттям. Він був вражений беззахисністю своїх старих батьків. Стельмащенко позбувається ніцшеанського образу, вже не бажає ставати «по той бік добра і зла».

Такі художні прийоми автора сприяли уявному спілкуванню читача та того чи іншого персонажа твору. Розмірковуючи над проблемою тогочасної людини, Винниченко зазначав, що не може бути єдиної моралі у суспільстві, поділеному на класи, в яких суперечливі, ворожі інтереси. Він вважав, що справжньою мораллю, яка керує

вчинками людей, є інстинкти. Одним із головних інстинктів є інстинкт суспільності та інстинкт сімейний. Винниченко, конкретизуючи своє визначення моралі, наголошував, що вона поєднує в собі інстинкт і групові інтереси, а тому любов до своїх дітей може змусити одну людину бути героєм, а іншу – негідником. Окрім того мислитель вважав поняття «геройство» і «підлість» відносними. Винниченкові герої-бунтарі прагнуть запровадити нову мораль, шукають нових істин, намагаються знайти шляхи подолання прірви між їхніми мріями про краще майбутнє та суворою дійсністю. У новелі «Момент» автор завдяки зображенню краси гармонійного світу природи хотів підкреслити наскільки недосконалим є світ людей, наскільки розбалансованою, дисгармонійною є особистість.

У своєму творі «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» Винниченко зобразив людину, життєва позиція якої, внутрішній світ були незрозумілими оточуючим. Самозаглибленість головного героя, Білого Ведмеда, невизначеність відображаються у його мові трохи заплутаній, невпевненій. Він прагне створити незабутній шедевр, проте не замислюється, що для цього потрібно вкласти всю свою душу у те, чим займається.

Увага автора зосереджена на взаєминах головного героя художника Корнія, його дружини, сина. Винниченка цікавили думки художника, його почуття, емоції, коли він ставив на уявні ваги життя і здоров'я свого сина і мистецтво. Натхнення Корнія як митця щоразу відроджувалося, як тільки він бачив страждання своїх близьких з приводу хвороби його сина. Такі моменти ставали для нього неначе імпульсом, він ще з більшим ентузіазмом починав творити. Він, здавалося б, не розумів, що його поведінка є цілковитим божевіллям в очах оточуючих. Хіба ж можна вважати справжнім коханням, пристрасною бездушне полотно. Його дружина намагається розбудити в ньому батьківські почуття, адже він власними руками вбиває свого сина. Корнію легше уявити, що синові стало легше, ніж продати картину, щоб лікувати його. Але ж це справжнісінький жах надавати перевагу мистецтву, коли життя сина під загрозою. Корній ніяк не хоче давати собі звіг у тому, що жодне мистецтво не зможе замінити йому рідну людину. Проте, незважаючи на такі його нелюдські дії, він десь у глибині душі розуміє, що життя його сина цілковито залежить від нього. Підтвердженням цього є слова, що мимоволі злетіли з глибин несвідомого: заспокоюючи сина, Корній назвав його «моє життя». Проте митця не цікавить спокійне життя, йому потрібний неспокій, який є джерелом його наснаги, йому необхідні муки близьких, які живлять його натуру. У момент виринання на поверхню його витіснених думок, Корній сказав, що сім'я повинна служити мистецтву. Він проголосив те, на що раніше б нізащо не наважився. Мистецтво для нього понад усе, він готовий віддати за нього найдорожче. Після смерті свого сина Лесика Корній зрозумів, що артист без сім'ї порожній. Проте така його думка була витіснена іншою думкою стосовно того, що творець повинен бути жорстоким і не впускати в своє серце ані крихти жалю. «Над-Я» у Корнія – Білого Ведмеда надто слабе, в зв'язку з чим інколи його імпульси не витісняються, а стають реальними вчинками. Він митець, який не хоче діяти згідно зі встановленими суспільними моральними нормами. Суспільство робить його невольним, воно обмежує його свободу. Можливо, З. Фрейд був правий, коли стверджував, що здібність – це побічний ефект, який йде від ненормованості. Нерідко ми можемо чути або й самі помічаємо, що обдарована людина – це такий собі дивак, якого

розуміють не всі. Вона одержима своєю роботою і ладна зазвичай жертвувати як собою, так і своїми близькими заради тієї справи, без якої не уявляє свого життя.

Після смерті сина Рита зрозуміла, що вона і Корній, вони двоє винні в цьому. Вона – у тому, що надто кохала та ревнувала свого чоловіка, а він – знаходив єдину втіху в мистецтві. Рита не захотіла чекати того моменту, коли час хоч якось полегшить її страждання. Її муки призвели до вбивства. Вона несвідомо відчула, що смерть Лесика зможе об'єднати їхню сім'ю.

Коли помирає син, Рита зрозуміла, що не має влади над чоловіком. Лише єдина річ, яка ще могла пов'язувати її з чоловіком – це картина, яка стала її суперницею. Рита ще сподівається перемогти у двобої із цим полотном свого Корнія. Проте вона навіть не здогадується, що її прагнення будуть приречені на поразку, оскільки, ставши на шлях мистецтва, вони принесли своє життя йому в жертву. Цей витвір митця дихає смертю. Не пантера вбиває свого чоловіка і не він винен у смерті свого сина, а одержима пристрасть до мистецтва, яке замінило Корнію все: кохання, батьківські почуття, будь-які людські емоції та почуття. Перед нами постає жахлива закономірність: усе, що любить Корній, приречене на загибель. Пантера, відчуваючи, що картина є джерелом їхніх страждань, намагається за будь-яку ціну позбутися її. Вона шматує картину як живу істоту, як ворога, який дихає смертю їй в спину. Не лише Рита, але й Корній зрозумів, що вони приречені, проте він навіть не намагається щось зробити, оскільки перетворився на раба своєї картини, дружини, матері, мертвого сина. Білий Ведмідь не може керувати собою, власним життям, тому що підкоряється всім, а не самому собі. Чому ж так трапилося з героями твору? А, можливо, мистецтво – це втілення нашого несвідомого, яке полонить людину настільки, що вона вже не може звільнитися від його впливу, а тому втрачає владу над собою, їй не під силу повернутися до реальності? Не дарма ж З. Фрейд вважав, що митець – це людина, яка відвертається від дійсності, яка не дозволяє їй задовольнити власні потяги.

На вибір сюжетів творів Винниченка мали вплив як зовнішні, так і внутрішні чинники. Кожну свою працю він пропускав через душу та серце, жив кожним своїм твором. В зв'язку з цим Винниченко зазначав, що жоден із своїх творів він не вигадав, а переживав. Внутрішні конфлікти героїв його цікавили більше, ніж зовнішні, а тому увага автора зосереджена на психології людини, біологічних факторах. Герой твору «Записки кирпатого Мефістофеля» адвокат Яків Михайлюк, протестуючи проти застарілої моралі, зазначає, що їй є альтернатива у вигляді «вищого закону природи», «великих законів життя», «вищих заповідей». Обстоюючи таку точку зору, Михайлюк-Мефістофель наголошував на визначальній ролі батьківських інстинктів у житті людини, на вічних природних началах людського існування. Він впевнено стверджував, що сім'я є тією незрозумілою могутньою силою, що долає закони людської логіки. Опинившись у ситуації вибору між коханням до дівчини чи дитиною, його батьківські почуття виявилися сильнішими. Він говорив, що ніколи не буде чужим для цієї маленької істоти, яку не може вирвати зі свого серця. Михайлюк пережив глибоку душевну драму, його батьківські почуття здобули перемогу над коханням, яке він приніс у жертву. Тема дитини для В. Винниченка була надзвичайно болючою. Роман В. Винниченка «Записки кирпатого Мефістофеля» є надзвичайно загадковим твором, не таким уже й легким для прочитання. Чому ж так? Що є причиною цього? Важко дати на це запитання однозначну

відповідь. Можливо, причина в загальному важкому психологічному настрої, у тих імпульсивних, відвертих записах, наближених до щоденникових, тісному зв'язку автора і героя, у їхній психіко-енергетичній спорідненості. Головний герой Яків Васильович Михайлюк (Мефістофель) людина психічно нестійка, підвладна Едіповом комплексу. Зі сторінок роману ми дізнаємося про це, оскільки його любов до материних казок на ніч, а потім його розповіді казок на ніч самому собі задля наближення матері до себе хоча б уві сні, який завжди еротичного характеру, свідчить про його залежність від цього комплексу. Роман близький Винниченку своєю психологічною атмосферою, містить певні епізоди з його власного життя. На прикладі Михайлюка автор намагався показати, що насправді бажання стати надлюдиною, стати вільним, не поступаючись власним ідеалам, як правило зазнає фіаско. Важливим у романі є те, що він спрямований на дослідження підсвідомих мотивів поведінки людини. Для Михайлюка, як і для Винниченка, характерне розмежування тілесного і духовного кохання. У Михайлюка не виникало труднощів у дослідженні тілесного у реальному житті, в той час як духовне до нього приходило уві сні.

Світ для Мефістофеля схожий на театральну сцену, де він постає у різних іпостасях, а саме: спокусника, «психолога», «філософа».

Висновок. Герої Винниченкових творів, сповідуючи «нову мораль», силу та індивідуалізм, все-таки переконуються, що за це їм потрібно платити надто високу ціну. Прагнучи переоцінки цінностей, вони й не помічають, що стають рабами своїх принципів. Нехтуючи загальнолюдськими нормами моралі заради химерного утопічного ідеалу, вони замість гармонії отримують дисгармонію. У В. Винниченка переважають рефлектуючі герої, для яких необхідні нові засоби характеротворення, що полягають у внутрішніх монологах, психологічних портретах, діалогах та полілогах. Так, наприклад, у романі «Чесність з собою» автор у центр уваги поставив морально-психологічні аспекти поведінки Мирона Купченка, його здатність бути самодостатньою, цілісною особистістю. Винниченкові «так звані «вищі люди» несуть у собі нереалізовані бажання. Їхня цілісність, владність, впевненість зникають, тільки вони стають «чесними з собою», натомість виявляється внутрішня надломленість...» [2, с. 142].

Винниченко практикував застосування у своїх творах внутрішніх монологів для того, щоб відобразити складну психіку своїх героїв, їхні прагнення до самоаналізу. Його твори сповнені емоційних переживань, гніву, любові, ненависті тощо, тобто того, що змушує кожного читача не бути байдужим до долі героїв, відчувати серцем те, що хвилювало, непокоїло їх.

Література:

1. Данилишин Ю. Жизнь и творчество Мопассана. – М., 1968.
2. Сиваченко Г. М. Пророк не своєї вітчизни. Експатріантський «мета роман» Володимира Винниченка: текст і контекст. – К.: Альтернатива, 2003.

Annotation

Ljudmyla Pavlyshyn. Volodymyr Vynnychenko about the role of the unconscious in shaping human behavior. The article focuses on the position Vynnychenko the meaning of psychoanalysis in shaping the spiritual world and the attainment of inner harmony.

Keywords: *unconscious, psychoanalysis, instinct, consciousness, introspection, disharmony, psychological state.*

Дуцяк І.

Національний університет «Львівська політехніка»

ОБ'ЄКТ ОЗНАЧЕННЯ: СЛОВО, ПОНЯТТЯ ЧИ РЕАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ?

Предметом дослідження є з'ясування того, що є об'єктом означення. У підсумку дослідження зроблено висновок, що означення містить інформацію двох видів: 1) про ознаки поняття і відповідного йому об'єкта дійсності, 2) про знак, про те, що ним позначають. Запропоновано називати поняття і відповідний йому об'єкт дійсності об'єктом означення, а знак – предметом означення.

Ключові слова: *означення, об'єкт означення, реальне означення, номінальне означення.*

На питання «що є об'єктом означення?» протягом розвитку логіки запропоновано значно більше відповідей, аніж ті варіанти, які наведено в заголовку. Водночас, операція означення є дуже поширеною мисленнєвою дією, мовне оформлення якої міститься у величезній кількості спеціалізованих видань (тлумачних, енциклопедичних, термінологічних словниках), а також, мабуть, в усіх без винятку навчальних, наукових та практично спрямованих виданнях. Це також форма висловів, дуже поширена в спілкуванні. Тому ясність у розумінні об'єкта означення (ця проблематика належить до головних положень теорії означень) є однією з важливих задач логіки. Пошук обґрунтованої відповіді на зазначене питання став предметом дослідження, результати якого викладені в цій статті.

Можна стверджувати, що проблема «що є об'єктом означення?» почала формуватися вже в працях Арістотеля, який неодноразово в явній та неявній формі відзначив, що означення є висловом, яким позначають суть буття речі. Після Арістотеля частина дослідників стали на ту позицію, що всі означення є тільки реальні, тобто об'єктом означення є ознаки реального об'єкта: «Об'єктивного чи реального методу у вказанні предмета означення притримуються Карвет Рід, Дюгамель, Міхневич, Райковський» [1, С. 15–16].

Водночас, низка дослідників, зокрема, Корнел Попа [2], Тадеуш Квятковський [3], обґрунтовують, що в своїх працях Арістотель оперує також номінальним означенням. З формуванням поняття номінального означення, тобто означення слова (назви, імені, терміна), поступово сформувалися різні види номіналізму.

Частина дослідників вважають, що всі означення є тільки номінальними. Матвій Троїцький, який також дотримувався цього погляду, писав щодо суті означень так: «Означення є реченням, в якому роздільно й точно встановлюють значення якогось терміна» [1, С. 12]. Далі він уточнив: «В обробці теорії означень, слово «термін», вживається нами, як і раніше, в сенсі імені. Хоча значення терміна як імені може бути